
**ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY**
Studia Pedagogiczne z. 34

Aldona Ossowska
Bydgoszcz

**ZNACZENIE AUTORYTETU INTELEKTUALNEGO
W EDUKACJI RZYMIAN W I-II WIEKU N.E.**

Istotną cechą wychowania rzymskiego był tradycjonalizm oparty o zasadę *mos maiorum*. Zasada ta realizowała się w uczeniu obyczajów przodków, w wychowaniu przez przykład i ojcowską odpowiedzialność. W gruncie rzeczy ewolucja stosunków społecznych i obyczajowych, przemiany kulturowe w Cesarstwie pierwszych wieków tej zasady nie zniosły¹. Choć refleksja pedagogiczna ukształtowała ideał tworzenia myśli krytycznej – odważnego i wolnego myślenia, żądzy pytania, to odpowiedzialność za edukację determinuje potrzebę istnienia autorytetów. One wyznaczają pokoleniom model stylu życia, wskazują wartości i umiejętności odpowiadające naturze społeczeństwa.

Współcześnie tę rolę wyznacza się autorytetom moralnym, a jednocześnie stawia się problem ich braku. Postulowany egalitaryzm wychowania nie pozwala na znalezienie uniwersaliów dotyczących całych społeczeństw. Świadomość elitarnego charakteru wychowania rozwiązywała ten problem w rzeczywistości antycznej. Doskonalenie etyczne człowieka wiązano z rozwojem intelektualnym, edukacją.

---

¹ J. Jundziłł, Teoretyczne problemy wychowania w rodzinie rzymskiej (III w. p.n.e. – III w. n.e.), Bydgoszcz 1987, s. 393-394; R. Barrow, Greek and Roman Education, London 1976, s. 57, 73-74, 84-87; H. I. Marrou, Historia wychowania w starożytności, Warszawa 1969, s. 328-335.

Standardem życia wyższych warstw społecznych stało się uczestnictwo w życiu umysłowym.

Kształt i problemy życia intelektualnego we wczesnym cesarstwie w decydującym zakresie wytyczali filozofowie, mówcy i twórcy literatury. Oni podejmowali wysiłek tworzenia kultury duchowej – świata, który powstaje z dążeń ku wartościom idealnym. Ich udziałem była twórczość artystyczna, literacka, naukowa, ale też społeczna, polityczna, religijna, prawna. Twórczość nie predestynowała do przywilejów w państwie, jednak dawała autorytet i szacunek wśród elity społecznej. Przemiany społeczne doprowadziły do rozszerzenia się grona zarówno twórców kultury czy wartości intelektualnych, jak i odbiorców².

Świadectwem znaczenia autorytetu, mentora, a także po prostu przewodnika intelektualnego w edukacji rzymskiej, są *Listy Pliniusza Młodsze*. Znajdujemy w nich dokument życia Pliniusza (ok. 61- ok. 113 r.), w którym oddziaływanie autorytetu pojawia się w paru kontekstach – znaczenie patronów w jego własnej edukacji i karierze, rola przyjaciół w jego twórczości, wreszcie samoświadomość tworzenia ethosu życia elit umysłowych, wzoru dla młodszego pokolenia. Autor *Listów* nie jest wielkim pisarzem, ani naukowcem, ani filozofem. Ważniejsza jest tu sylwetka jego samego – racjonalisty życiowego, świetnie wykształconego i rozumiejącego swój czas³.

Twórczość, działania i życie Pliniusza Młodsze to splot zjawisk najbardziej reprezentatywnych dla elit umysłowych i społecznych cesarstwa. Katalizatorem jego kariery był patronat dwóch autorytetów, wybitnych i wpływowych postaci: wuja – Pliniusza Starszego oraz przyjaciela rodziny Cecyliuszów – Lucjusza Werginiusza Rufusa. Dorobek literacki Pliniusza Młodsze jest doskonałym świadectwem jego czasów, co podkreślają zgodnie wszyscy badacze. Czasów, gdy patronat i przyjaźń definiowały wpływy środowiska i otoczenia na osobowość, charakter, zainteresowania, a wreszcie cele życia Rzymian⁴.

Pliniusz Starszy adoptował siostrzeńca w wieku niespełna 14 lat, kiedy to około 76 r. zmarł ojciec Lucjusz Cecyliusz Sekundus. Ojciec zapewnił synowi

² R. M. Ogilvie, *Roman Literature and Society*. Oxford 1980, s. 11-17; M. W. Gleason, *Making Men: Self - presentation in Ancient Rome*, Princeton 1995, s. 159; o elitach por.: M. Szyszkowska, *W poszukiwaniu sensu życia*, Warszawa 1997, s. 17-18, 152-158.

³ A. N. Sherwin-White, *Pliny, the Man and his Letters*, „Greece & Rome” 16, 1969, s. 79-90.

⁴ Pełną charakterystykę życia społecznego czasów Pliniusza i komentarz do jego twórczości dają: S. Dill, *Roman Society from Nero to Marcus Aurelius*, London 1904, (*Pliny's Society*); A. N. Sherwin-White, *The Letters of Pliny: a Historical and Social Commentary*, Oxford 1966.

pochodzenie i przynależność do zamożnej arystokracji w Komum (municipium w Galii Cisalpińskiej). Miasto rodzinne w biografii Pliniusza Młodszeo odegrało istotne znaczenie, a może raczej zawsze zajmowało istotne miejsce. Pliniusz, zajmując stosowną pozycję wśród elit cesarstwa, stał się patronem paru przedsięwzięć dla rozwoju społeczności Komum.

Patronat wobec społeczności był zjawiskiem złożonym. W przypadku Pliniusza Młodszeo oznaczał szereg więzi zarówno formalnych, jak i osobistych z mieszkańcami Komum – jego *patria*. Zorganizował tam szkołę średnią, z jego fundacji powstała biblioteka, wspomagał upiększanie miasta⁵. Niestety zaginęły mowy okolicznościowe, np. ta na otwarcie biblioteki. Natomiast w listach zachowało się wiele wzmianek o traktowaniu patronatu przez Pliniusza. O swojej hojności mówi: „trzeba wyżej stawiać korzyści publiczne nad osobiste, trwale nad przemijające, i dbać ze znacznie większą gorliwością o korzyści z daru jaki się uczyniło, aniżeli o własny majątek”⁶. Patronat społeczności był swoistym sukcesem, manifestacją własnej *dignitas*. Patron zdawał sobie sprawę, iż w ten sposób publicznie sankcjonuje swoje znaczenie i powodzenie ekonomiczne oraz siłę wpływów⁷.

Pliniusz Młodszy to, kim był, w dużej mierze zawdzięczał Pliniuszowi Starszemu, który zadbał o jego wychowanie i wykształcenie. Studia retoryczne siostrzeniec odbył w Rzymie w szkole założonej przez Wespazjana, a kierowanej przez Kwintyliana. Później Pliniusz odwoływał się do teorii Kwintyliana – swego nauczyciela, choć teoria Pliniusza prezentowała świadomy eklektyzm⁸. Drugim mistrzem wymowy dla młodego Pliniusza był Niketes Sacerdos, słynny retor ze Smyrny, wspomniany jedynie w listach⁹.

Jednak autorytetem intelektualnym, przewodnikiem w pracy i zainteresowaniach naukowych, wzorem duchowym był Pliniusz Starszy. Z jego dorobku i życia siostrzeniec był dumny, a zazdrościł zaangażowania i pracowitości¹⁰. Analizował sposób pracy i pisarstwa wuja. W swojej twórczości, jak wiemy, Pliniusz podej-

⁵ O swojej działalności i fundacjach w Komum Pliniusz informuje przyjaciół w listach, m.in. – I 8; IV 13; IX 39.

⁶ Plinius, *Ep.* VII 18: *Sed oportet privatis utilitatibus publicas, mortalibus aeternas anteferre multoque diligentius muneri suo consulere quam facultatibus*. Por. też Pliniusz o rozdawnictwie - *Ep.* X 116.

⁷ J. Nicols, *Pliny and the Patronage of Communities*, „Hermes” 108, 1980, s. 365-385.

⁸ E. Fantham, *Latin Criticism of the Early Empire*. W: *The Cambridge History of Literary Criticism*, t. 1: *Classical Criticism*, red. G. A. Kennedy, Cambridge 1989, s. 291-293.

⁹ Plinius, *Ep.* IV 6.

¹⁰ Plinius, *Ep.* III 5.

mował raczej bez sukcesu tematy historyczne. Stało się to swoistym kompleksem wobec Pliniusza Starszego, który w swoich studiach naukowych zadziwił docieklivością i rzetelnością w zdobywaniu materiału. Secundus z żalem opisywał Tacytowi okoliczności śmierci wuja podczas wybuchu Wezuwiusza¹¹.

Drugim autorytetem i podporą w młodości Pliniusza był Lucjusz Werginiusz Rufus, jego *tutor legitimus*. Jako przyjaciel rodziny Cecyliuszów objął on urzędową opiekę nad sprawami majątkowymi chłopca. Ostatecznie odegrał dużo większą rolę w życiu Pliniusza.

Był przykładem ekwity, który trzykrotnie pełnił urząd konsula. Dwukrotnie wojsko, którym dowodził, chciało ogłosić go cesarzem. Pliniusz wspominał go jako obywatela zacnego, uczciwego, skromnego i obojętnego wobec zaszczytów mu proponowanych. W życiu prywatnym darzył podopiecznego ojcowską przyjaźnią¹².

Wzory przyjaźni i patronatu zaowocowały w życiu Pliniusza Młodszego jego postawą jako przyjaciela i patrona, zwłaszcza w kręgach literatury, w dziedzinie której posiadał autorytet intelektualny. Miał świadomość, że sławę może zdobyć dzięki pracy literackiej, a nie politycznej, mimo zajmowanych urzędów. Jego własną podniętą pisarską były przede wszystkim pożądanie nieśmiertelności, sława. Pliniusz znał swoje środowisko literackie, ludzi zajmujących się pisaniem różnych form oratorskich i podziwiał ich ze względu na ich społeczne oddziaływanie¹³.

Pliniusz wspominając w listach sobie współczesnych pisarzy, w tym również bliskich przyjaciół i ich dzieła, robił to zawsze z życzliwością, szacunkiem. Z życia innych starał się czerpać wiedzę i doświadczenie. Pisząc do Kaniniusza Rufusa na wieść o śmierci poety Siliusza Italikusa (25-101 r.), którego biografia była kontrowersyjna, kończył refleksją: „Lecz tym bardziej to, co z tego marnego i znikomego życia pozostaje, jeżeli nie jest nam dane przedłużyć go czynami (a to już nie od nas zależy), przedłużamy naszą twórczością i, jako iż nie jest nam dane żyć długo, pozostawmy coś, co byłoby świadectwem, że kiedyś żyliśmy! (...) Dobrze to współzawodnictwo, kiedy przyjaciele nawzajem zachęcają się do dążenia do nieśmiertelności”¹⁴.

¹¹ Plinius, *Ep.* VI 16; VI 20, por. G. Przychocki, Pliniusz Młodszy – życie i dzieła, „Meander” 1984, nr 2-3, s. 84-85.

¹² Plinius, *Ep.* II 1; VI 10.

¹³ Plinius, *Ep.* V 3; V 8; J. Jundziłł, Rodzina rzymska w czasach prosperity i przemian ideowych II wieku, Bydgoszcz 1996, s. 48; L. Winniczuk, Pliniusz Młodszy w świetle swoich listów i mów, Warszawa 1987, s. 72-75; E. Fantham, *op.cit.*, s. 291-293.

¹⁴ Plinius, *Ep.* III 7: *Sed tanto magis hoc, quidquid est temporis futtilis et caduci, si non datur factis (nam horum*

Dorobek twórczy jako źródło nieśmiertelności stanowiło sens życia dla Pliniusza i jego kręgu przyjaciół. Potwierdza to kolejny list sprowokowany śmiercią poety Marcjalisa (ok. 40-104 r.): „cóż można ofiarować człowiekowi więcej niż chwałę, sławę i nieśmiertelność? Ktoś powie: „ależ to co on napisał, nie będzie nieśmiertelne” – Może i nie będzie, on jednak pisał z myślą o nieśmiertelności”¹⁵. W przypadku *Epigramatów* Marcjalisa rzeczywiście trafiły one do kanonu literatury, zapewniając sławę ich autorowi, obyczajom i czasom jego życia.

Najznakomitszym przyjacielem Pliniusza, obecnym w korespondencji, był Tacyt (ok. 55-120 r.). Łączyło ich wiele i potrafili tę przyjaźń docenić oraz pielęgnować. Wspólną była ich działalność prawnicza, zamiłowanie do historii, nauki oraz ich obecność wśród elit umysłowych. Przyjemność sprawiała im wymiana poglądów, wzajemne recenzowanie swych prac.

W tej współpracy miała też realizować się szczerłość jako wartość ich przyjaźni, a wzajemna służba sobie była sprawdzianem ich rzeczywistej więzi. Satysfakcję przynosiło to, że powszechnie znano i szanowano ich poglądy oraz łączono ich nazwiska. Dla Pliniusza Tacyt był ideałem, który starał się doścignąć, dlatego pisząc do niego wyraził życzenie, „żebyśmy się wzajemnie darzyli jeszcze większym uczuciem, wobec tego że łączy nas tyle powiązań: studia, charaktery, rozgłos i wreszcie to, że inni cenią nas wysoko”¹⁶.

Podobny charakter miała przyjaźń ze Swetoniuszem (70-140 r.). Ze względu na to, że Pliniusz był nieco starszy, przyjął on rolę opiekuna intelektualnego zachęcając Swetoniusza do pracy literackiej oraz doradzając mu w różnych sprawach, m.in. majątkowych, a także wyjednując mu przywileje u cesarza¹⁷.

Czasami dostrzegalna jest tendencja do rozumienia przyjaźni jako pragmatycznej zgodności interesów, wymiany usług. Jednak w literaturze o charakterze moralistycznym pisarze przykładając wielką wagę do *amicitia*, akcentowali, że idealni przyjaciele powinni odczuwać wspólnotę celów i wartości bez egoizmu osobistego.

---

materia in aliena manu), certe studiis proferamus et, quantenus nobis denegatur diu vivere, relinquamus aliquid, quo nos vixisse testemur. (...) cum invicem se mutuis exhortationibus amici ad amorem immortalitatis exacuunt.

¹⁵ Plinius, *Ep.* III 21: *Tametsi quid homini potest dari maius quam gloria et laus et aeternitas? At non erunt aeterna, quae scripsit, tamquam essent futura.*

¹⁶ Plinius, *Ep.* VII 20: *Quae omnia huc spectant, ut invicem ardentius diligamus, cum tot vinculis nos studia, mores, fama, suprema denique hominum iudicia constringant.*; por. też V 8; VII 33; VIII 7; IX 14; IX 23; L. Winniczuk, *op.cit.*, s. 90-102; I. Błaszczuk, A. Ossowska, *Wybrane wartości i cele życia w moralistyce rzymskiej I wieku* (referat wygłoszony na konferencji nt. *Sens życia, sens wychowania. Dylematy człowieka końca XX wieku* – Bydgoszcz, X 1997 r.).

¹⁷ Plinius, *Ep.* I 18; I 24; III 8; V 8; IX 34.

Dlatego wielokrotnie powoływali się na równość charakterów, zamiłowań, zajęć, gdyż właśnie „podobieństwo charakterów jest niezaprzeczalnie najsilniejszym węzłem do zadzierzgnięcia przyjaźni”¹⁸. Zwłaszcza w pracy twórczej, zainteresowaniach intelektualnych prawdziwa przyjaźń mogła zaowocować naukowo, czy też wspólnym przeżywaniem pomyślności oraz przeciwności. Pliniusz przyznawał: „Dzięki naukom zrobiłem postęp, dzięki naukom znalazłem się w niebezpieczeństwach i znowu doznałem wywyższenia. Przyjaźń ze szlachetnymi przyniosła mi korzyść, ale także szkodę – znowu przynosi korzyść”¹⁹.

Pliniusz dobrze czuł się w roli patrona, opiekuna młodego pokolenia autorów. Większości z nich nie znamy, przetrwały jedynie imiona w listach. Młodzi i zdolni ludzie zapraszani byli na spotkania, prywatne recytacje i dyskusje naukowo-literackie. Zachęcał do publikowania i prezentowania twórczości w gronie przyjaciół, by ci mogli ocenić pierwsze próby nieznanymi jeszcze autorów²⁰. Tworzyło to klimat życia umysłowego, a przede wszystkim kreowało myśl naukową, scalało środowisko mogące kierować szerzej swoje oddziaływanie.

Symbolem życia intelektualnego dla rzymskiej elity stało się *otium*. Pojawiło się wraz z nowymi ideałami zachowania, oznaczając przyjemność, wypoczynek, czas wolny od obowiązków (*negotium*). *Otium* oznaczało swobodę robienia czegoś poza zwykłymi zajęciami związanymi z rolą społeczną, nie oznaczało to całkowitej wolności od zobowiązań, a życie beczynne nie mogło posiadać żadnej wartości²¹. *Otium* początkowo pojęcie moralne, społeczne i polityczne rozwijało się nierównomiernie na tych trzech płaszczyznach, by stać się częścią ruchu umysłowego, wreszcie ideałem zachowania.

Desygnatem *otium* dla rzymskiej elity stało się życie intelektualne. Mogło być to wynikiem adopcji form kultury greckiej w Rzymie, która doprowadziła do określenia życia umysłowego jako niezbędnego elementu, a może ozdoby, życia

¹⁸ Plinius, *Ep.* IV 15: *Proinde, si utrumque nostrum probas (...), cum sit ad connectendas amicitias vel tenacissimum vinculum morum similitudo.*

¹⁹ Plinius, *Ep.* IV 24: *Studiis processimus, studiis periclitati sumus rursusque processimus. Profuerunt nobis bonorum amicitiae, bonorum obfuerunt iterumque prosunt.*; por. również – I 19; II 13; III 4; III 7; III 11; IV 15; V 12; I. Błaszczyk, A. Ossowska, op.cit.; D. Konstan, *Friendship in the Classical World*, Cambridge 1997, s. 21-21, 40-41; P. Garnsey, R. Saller, *The Roman Empire. Economy, Society and Culture*, London 1987, s. 148-149, 154-156; R. Saller, *Patronage and Friendship in Early Imperial Rome: Drawing the distinction*. W: *Patronage in Ancient Society*, red. A. Wallace-Hadrill, London 1989, s. 49-61.

²⁰ Plinius, *Ep.* II 10.

²¹ L. R. Lind, *Thought, Life and Literature at Rome: The Consolidation of Culture*. W: *Studies in Latin Literature and Roman History*, t. VII, red. C. Deroux. Bruxelles 1994, s. 10-16; J. Jundziłł, *Rodzina rzymska...*, 1996, s. 77-80.

realnego. Właściwie do naszych czasów życie intelektualne kształtuje popularne rozumienie kultury wysokiej. Dla rzymskiej *nobilitas* życie intelektualne funkcjonowało w wygodnym, prywatnym świecie przyjemności, oddzielonym od spraw publicznych²².

Pojęcie *otium* nabrało też dodatkowego znaczenia w kontekście tęsknoty za życiem poza miastem. Dla elit życie w mieście okazywało się zbyt hałaśliwe, pozbawione spokoju dla zajęć umysłowych. Pliniusz Młodszy wielokrotnie wyrażał tęsknotę za swoimi „wczasami naukowymi”, które dawały mu zadowolenie, sprawiały przyjemność, a wreszcie – w co wierzył – to dorobek zajęć naukowych zapewnić miał mu nieśmiertelność. W ten sposób Pliniusz próbował łączyć niezaprzeczalne wartości *otium* i *negotium*²³.

Otium może być odbierane jako wyraz goryczy, niezadowolenia z efektów działalności politycznej. Odnalezione jednak przez Rzymian i realizowane jako wartość życia pewnej grupy, zapewniło sens ich aktywności i dorobkowi.

Autokreacja intelektualnego ethosu życia Pliniusza ma też swoje podłoże dydaktyczne. Opisując swoje zamiłowanie do rozważań, pracy naukowej i literackiej, wydając zbiór listów, dawał młodzieży przykład jak wykorzystywać czas wolny, wzór edukacji intelektualnej. Cieszyło go, gdy młodzieńcy naśladowali taki sposób życia: „Cóż bowiem jest bardziej pocieszające dla państwa, jak – że najznamienitsi młodzieńcy szukają w naukach imienia i sławy, albo coś dla mnie bardziej pożądanego, jak jeśli widzę się postawionego za wzór dla tych, którzy dążą do cnoty? Błagam bogów, bym ciągle doznawał tej radości (...), aby ci wszyscy, którzy uznają mnie godnym naśladowania, stali się lepszymi ode mnie”²⁴. Cóż dodać dla podniesienia autorytetu autora tego błagania?

Dopełnieniem tego portretu opiekuna intelektualnego jest jeszcze jeden wymiar działalności Pliniusza Młodszeo. Ze względu na swoje wykształcenie, wpływy i znajomości proszony był o wyszukiwanie dobrych nauczycieli dla synów przyjaciół, a także do szkoły w Komum²⁵. Sam nigdy nie podjął się kształcenia kogokolwiek.

²² P. Zanker, *The Mask Of Socrates: The Image of the Intellectual in Antiquity*, Berkeley-Los Angeles-Oxford 1995, s. 204-205; Człowiek Rzymu, red. A. Giardina, Warszawa 1997, s. 67.

²³ Plinius, *Ep.* I 3; I 6; I 9; I 22; II 2; II 8; II 9; por. L. Winniczuk, op.cit., s. 72-84, 272-328.

²⁴ Plinius, *Ep.* VI 11: *Quid enim aut publice laetius quam clarissimos iuvenes nomen et fumam ex studiis petere aut mihi optatius quam me ad recta tendentibus quasi exemplar esse propositum? Quod gaudium ut perpetuo capiam, deos oro; ab iisdem teste te peto, ut omnes, qui me imitari tanti putabunt, meliores esse quam me velint.*

²⁵ Plinius, *Ep.* II 18; IV 13.

Chętnie przyjmował takie misje, jednak zgodnie ze zwyczajami, ostateczny wybór i przyjęcie nauczyciela dla dzieci pozostawiał rodzicom. Oni mieli bezpośredni nadzór nad edukacją dzieci. Popierając utworzenie szkoły w rodzinnym mieście, podkreślał znaczenie kontaktu rodziców z kształcącym się dzieckiem oraz wagę stałej obserwacji przez młodzież życia rodziny i społeczności lokalnej²⁶.

Przykład Pliniusza wskazuje na rangę życia umysłowego w okresie przełomu I i II wieku oraz jest świadectwem oświeconego stosunku do edukacji. Jest przykładem znaczenia wpływu osoby o statusie przyjaciela, doradcy wśród wykształconych ludzi. Ówczesne autorytety w dwojaki sposób oddziaływały – w roli opiekunów dzieci lub publicznych wykładów. Oddziaływania te dotyczą elit świadomych wzorów i potrzeb rozwoju intelektualnego²⁷.

---

²⁶ J. Jundziłł, *Teoretyczne problemy...*, s. 217-218, 225-226.

²⁷ S. F. Bonner, *Education in Ancient Rome. From the elder Cato to the younger Pliny*, Berkeley-Los Angeles 1977, s. 107-111.

**THE IMPORTANCE OF INTELLECTUAL AUTHORITY IN THE
EDUCATION OF ROMANS AT THE TURN
OF THE FIRST CENTURY AD**

Summary

The example of Pliny the Younger's life and literary works shows the dignity of intellectual life in the period at the turn of the first century and testifies to an enlightened attitude to education. Pliny the Younger is an example of the significance and influence of the person of the status of a friend, an adviser among educated people. The then authorities could have exerted influence in a twofold manner - as children's tutors or in a form of public lectures. These effects concerned the elite conscious of the patterns and needs of intellectual development.

The ethical improvement was being connected with intellectual development, education. Therefore, the participation in intellectual life was a standard of the living of upper social strata. *Otium* became a symbol of intellectual life for the Roman elite. It appeared along with new behavioural ideals and stood for pleasure, repose, leisure.

The attitude of Pliny as a friend and a patron refers especially to intellectual and literary circles. Also to them, Pliny addressed his thought of moral and didactic character.